

לאומיות וציונות

- הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19
- התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונית ומאפייניה העיקריים
- פעולתיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה
- התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

מבוא

הלאומיות היא תופעה אידיאולוגית שהתפתחה בסוף המאה ה-18 ובמהלך המאה ה-19. הלאומיות היא מושג הכולל בתוכו את התעוררותן של קבוצות אנשים שראו עצמן חלק מלאום, שאימצו לעצמן שאיפות פוליטיות והחלו לפעול למען הגשמתן במסגרת תנועה לאומית. ללאומיות היבטים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

מהי לאומיות?

"לאומיות" היא תופעה אידיאולוגית היסטורית שהתפתחה במאה ה-19. הלאומיות היא שילוב בין הזיקה ללאום ולרגש הלאומי של בני הקבוצה, לבין השאיפה שלהם להגדרה עצמית במסגרת טריטוריאלית מדינית. הלאומיות העניקה זהות קבוצתית לאנשים הרואים את עצמם כשייכים לבני אותו לאום. זהות לאומית כוללת מכלול של מרכיבים המגבשים, מלכדים ומייחדים את בני הלאום. הלאומיות היא מקור הזדהות עבור בני הלאום. הלאומיות שימשה מקור הזדהות עבור בני הלאום במקום שהכנסיה חדלה למלא תפקיד זה.

מרכיבי תופעת הלאומיות

המרכיבים הקושרים ומלכדים את בני הלאום:

- **סמלים לאומיים** - גיבוש הזהות הלאומית סביב מרכיבים המשויכים ללאום כמו: סמלים לאומיים כגון דגל, המנון וחגים לאומיים, סביב מיתוסים הכוללים סיפורי עם, סיפורים מכווננים המבטאים יסודות הקשורים ללאום, זיכרונות משותפים. מרכיבים אלה גורמים לבני הלאום לחוש שייכים לקבוצה/ללאום.
- **טריטוריה** - הזיקה למולדת, לטריטוריה היסטורית. טיפוח אהבה וגעגועים למולדת. בדרך כלל באמצעות טיולי מורשת, טיולים המשלבים סיפורים עם זיקה לאתרים ההיסטוריים השונים. פעילות מעין זו נועדה לשכנע ולעורר את בני הלאום לפעילות שמטרתה לחיות במדינה עצמאית משלהם - מדינת לאום.
- **שפה** - שפה משותפת, המלכדת את בני הלאום ומשמשת כלי להנחלת הרעיונות השונים בקרבם, להנחלת התרבות והמסורת.

- **היסטוריה** - היסטוריה משותפת לבני הלאום, המדגישה את עברם המשותף של בני הלאום.
- **תרבות** - כוללת את היצירה של בני הלאום בתחומי: הספרות, האומנות, המוסיקה, את המנהגים והמסורות.
- השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם.

השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

חיזוק מסגרות השתייכות

הלאומיות היוותה מוקד חדש לשייכות ולהזדהות של בני הלאום. מבחינה זו החליפה הלאומיות את הדת ששימשה בעבר מוקד לשייכות, להזדהות ולגורם מלכד ומגבש.

התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות

- הלאומיות גישרה בין המעמדות והפערים השונים בחברה. פעילותן של התנועות הלאומיות כללה את קיומם של אירועים חברתיים שמטרתם הייתה לגבש את בני הלאום.
- הלאומיות הביאה להוצרותן של מסגרות חברתיות חדשות כמו אגודות לאומיות ותנועות נוער, שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות, ונאבקו למען הקמת מדינה עצמאית לבני הלאום.
- הלאומיות ניזונה באופן משמעותי מאוד מהתרבות של בני הלאום. התרבות היא אחד המרכיבים החשובים בליכוד בני הלאום ובגיבושם. ההתעוררות הלאומית לוותה בפעולות הקשורות בתרבות בני הלאום, כגון טיפוח שפת הלאום, הפולקלור, הספרות, המוזיקה, האמנות, התיאטרון וכדומה. התרבות שימשה כר נוח לגיוס בני הלאום סביב הרעיון הלאומי, וכמוקד לשייכות ולהזדהות של בני הלאום.
- הלאומיות באה לידי ביטוי במישור הפוליטי, בשאיפה להקמת מדינה ריבונית ועצמאית, בהקמת מסגרות פוליטיות ובפעילות הפוליטית שהתלוותה למען מימוש שאיפה זו. מטרת פעילות זו הייתה להשתחרר מהשלטון הישן שהיה בידי המלך, הכנסייה והאצולה, ולהעבירו לידי העם. הפעילות הפוליטית היוותה אף היא מקור לליכוד בני הלאום ולאיחודם.

השינויים במפה המדינית של אירופה

- במחצית השנייה של המאה ה-19 נאבקו **תנועות לאומיות נגד הממשלים הזרים** בארצותיהם. חלק מהמאבקים הצליחו והובילו **להקמתן של מדינות לאום חדשות** כמו: יוון, איטליה וגרמניה.
- לאחר מלחמת העולם הראשונה **השתנתה** המפה המדינית של אירופה, ובמקומן של הקיסרות האוסטרית-הונגרית, האימפריה העות'מנית והקיסרות הרוסית הוקמו **תשע מדינות לאום חדשות**: פינלנד, ליטא, לטביה, אסטוניה, פולין, צ'כוסלובקיה, אוסטריה, הונגריה ויוגוסלביה.
- עם נפילת האימפריה העות'מנית הוחלט בוועידת השלום בוורסאי לאמץ את שיטת המנדט (יפוי כוח שנמסר למדינה מסוימת מטעם חבר הלאומים), כפשרה בין החזון של הנשיא האמריקאי וילסון לבין ההסכמים בין צרפת לבריטניה (הסכמי סייקס פיקו). וילסון האמין שכל הסדר טריטוריאלי ופוליטי חייב להתבסס על "זכות ההגדרה העצמאית", וכל עם יכול לעצב את גורלו בידו, ואילו צרפת

ובריטניה סיכמו לחלק ביניהן את השלטון באזור. בסופו של דבר, השטחים במזרח התיכון שבהם שלטה האימפריה העות'מנית נמסרו לחבר הלאומים, והוא נתן אותם כמנדט לבריטניה ולצרפת. שיטת המנדטים הייתה שיטה חדשה שהחליפה את שיטת הקולוניאליזם, ומטרתה הייתה להוביל בסופו של דבר את עמי האזור לעצמאות.

מפת אירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה ולאחר חתימת חוזה השלום

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה

רעיונות ההשכלה החלו להתפתח באירופה במאות ה-17 וה-18 לאחר צמיחת הבורגנות במאות ה-15 וה-16, והתגבשותה של המדינה המודרנית, בשליטתם של מלכים וקיסרים. קבוצה קטנה של הוגי דעות, סופרים, מדענים ומשכילים אירופים החלה למתוח ביקורת על הסדר החברתי שהתקיים באירופה, שהיה מבוסס על משטרים אבסולוטיים כמו זה של המלך הצרפתי לואי ה-14, שהצהיר "המדינה זה אני". רעיונות ההשכלה הציבו את האדם במרכז העולם. על פי תפיסתה של תנועת ההשכלה, בני האדם נולדו שווים ובעלי "זכויות טבעיות" המבטיחות לכל פרט חיים, חירות, שוויון ורכוש, זכויות שאינן תלויות בחסדי השלטון. הפילוסוף ג'ון לוק דיבר על האמנה החברתית - ההסכמה של בני האדם ליצור מדינה עם שלטון, שתחליף את המסגרת שבה חיו עד אז, במטרה להגן על זכויותיהם הטבעיות של בני האדם. ההגנה על הזכויות תמומש באמצעות חוקים שיחוקק השלטון, ובני האדם ירצו להגן על החוקים המבטיחים את מימוש זכויותיהם ולא ירצו להפר אותם.

תנועת ההשכלה באירופה הדגישה את מרכזיותם של השכל והתבונה האנושית בכל שטחי החיים של האדם, והטיפה לחופש מחשבה, לחופש דת ואמונה, ולשחרור מסמכויות דתיות וממסורות כובלות. האדם ניחן בשכל ובתבונה, והוא יצור אוטונומי וחופשי להחליט על דרכו. הביטוי לתבונות האדם וליכולתו להחליט החלטות הנוגעות לחייו הוא ההשתתפות החופשית והשוויונית בתהליך קבלת ההחלטות במדינה.

למעשה, בעקבות רעיונות ההשכלה התפתחו תנועות לאומיות שביקשו לעצמן ריבונות, זכות להגדרה עצמית וזכות העם לקבוע בעצמו את שליטיו. התנועות הלאומיות ביקשו להחליף את השיטה הנהוגה, שעל פיה היה השליט מקור הסמכות ושלטונו הוקנה לו בחסדי האל.

2. השפעת החילון

רעיונות ההשכלה פגעו במעמד הכנסייה כמוקד מרכזי לגיבוש בני הלאום. רעיונות ההשכלה הרחיקו את בני האדם מהדת והפחיתו את תלותם בכנסייה, ששלטה עד אז באופן מוחלט על חייהם. הלאומיות היוותה תחליף כמקור הזדהות עבור בני הלאום במקום שהכנסייה חדלה למלא תפקיד זה.

3. השפעת התנועה הרומנטית

טיפוח מרכזיות הרגש והדמיון במניעיהם ודרכי פעולותיהם של בני האדם על חשבון ההיגיון והאינטלקט. הרעיון הרומנטי מתבטא ברצון לתת ביטוי לייחודי ולאומנטי כביכול שברוח העם. זאת מבלי מחויבות לערכים שהתקבעו במסורת, כגון עקרון הגליטימיזם השושלתי, שטען כי זכותם של המלכים ויורשיהם אחריהם למשול אינה ניתנת להפקעה. הרומנטיקה חיפשה את הייחודי ואת הפרטי. טיפוח הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום, בייחוד לימי קדם שבהם חי האדם בהרמוניה עם הטבע, זאת באמצעות אגדות עם, מיתוסים (עלילות גבורה), שירה ופולקלור, כמו גם הדגשת ימי גדולת עמיהם בעת העתיקה ואת עברם המפואר. הרומנטיקה היא למעשה המאיץ הרוחני של הלאומיות.

4. השפעת המהפכה האמריקאית

במחצית השנייה של המאה ה-18 פרשו 13 המושבות הבריטיות מן האימפריה הבריטית, והקימו מדינה עצמאית בעלת שיטת ממשל דמוקרטית - ארצות הברית. המושבות באמריקה הכריזו על התנתקות מבריטניה ועל עצמאותן.

המהפכה האמריקאית החלה בשנת 1765 בשינוי בסטטוס קוו ביחסים בין בריטניה למתיישבים, כאשר חוקק בפרלמנט הבריטי חוק הבולים, שכלל מיסוי כבד על המתיישבים ללא מתן ייצוג בפרלמנט, המשיכה בהתמרדות עזה של המתיישבים, שהובילה להפגנות ולהתכתשויות עקובות מדם כגון טבח בוסטון ב-1770, והפכה למלחמה של ממש בשנת 1775.

במהלך המלחמה בין המושבות לבריטניה עסקו מנהיגי המהפכה האמריקאית באופי הממשל העצמאי שייסדו. המתיישבים ביקשו ליצור מנגנון שישמור את זכויותיהם הדמוקרטיות.

בשנת 1788 אושרה חוקה שהגדירה את סדרי השלטון ואת היחסים שבין השלטון הפדרלי המרכזי ובין המדינות.

המושבות המורדות הצדיקו את צעדיהן תוך התבססות על רעיונות ההשכלה, אשר באו לידי ביטוי בהצהרת העצמאות.

5. השפעת המהפכה הצרפתית

המהפכנים הצרפתים תקפו את אופיו הלא דמוקרטי של המשטר בארצם, דרשו את חופש הביטוי, קראו תיגר על סמכויותיה מרחיקות הלכת של הכנסייה הקתולית ועל זכויות היתר של האצולה. המהפכה הצרפתית הובילה את האידאולוגיה שהאמינה בערכי החירות, השוויון והאחוה; המהפכנים הצרפתים לחמו למען מימושם של ערכים אלה במסגרת המדינית בצרפת. אידאולוגיה זו היוותה מוקד לגיבוש הלאומי ולזהות הלאומית המשותפת של בני הלאום הצרפתי.

במהפכה זו נקבע למעשה תקדים להרס המשטר הישן ולבניית מוסדות שלטון הנבחרים על ידי העם ושואבים את כוחם מהעם. רעיונות המהפכה "חירות, שוויון ואחוה" הופצו לאזורים שונים באירופה והיוו בסיס לשאיפות הלאומיות של הלאומים השונים. המהפכה הצרפתית הוכיחה שיש ממש בשאיפה להגדרה עצמית הלאומית של העמים.

6. השפעת תקופת שלטונו של נפוליאון

שאיפותיו האימפריאליסטיות של נפוליאון מנהיג צרפת הביאו אותו לכבוש את מרבית אירופה וגרמו להתעוררות לאומית בכל רחביה. נפוליאון הביא למדינות אירופה את בשורת המהפכה - הערכים של חירות, שוויון ואחוה - ושחרר את תושבי המדינות שכבש מהעריצות ומהיעדר השוויון של המשטרים שהתקיימו בהן. הוא ביטל את רוב הנסיכויות, ובכוח צבאו הקים מדינות חדשות ומשטרים מודרניים המבוססים על הזכות להגדרה עצמית של קבוצות האוכלוסייה שישבו בגבולות הטריטוריאליים של המדינה. מצד שני פגע נפוליאון בריבונותם של העמים שכבש, דבר שהוביל להתנגדות של העמים הכבושים לשליטה הצרפתית, לחיזוק רגשותיהם הלאומיים ולשאיפה לעצמאות אל מול הכובש הצרפתי הזר.

בכך למעשה האיצו כיבושי נפוליאון את רעיונות הלאומיות בשני אופנים: הן בהפצת הרעיונות הליברליים של המהפכה הצרפתית והן ביצירת מצב מדיני - כיבוש - שעורר בקרב העמים הכבושים את הרעיונות הלאומיים.

המשכילים מתחו ביקורת על הכנסייה. ביקורת זו הביאה בהדרגה לתהליך של חילון, כלומר ביטול הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחייהם של הפרט והחברה. למעשה, רעיונות ההשכלה גרמו לרבים לקחת את גורלם בידם, להתרחק מהדת, ולהצטרף לתנועות הלאומיות ששימשו תחליף לכנסייה, לקהילה ולעתים גם לדת.

7. השפעת תהליכי התיעוש והעיור

עיור - המהפכה התעשייתית הובילה לתהליך עיור, תהליך שבו בני אדם היגרו מהכפר אל העיר. תהליך זה הביא להתנתקות האדם מהמסגרת הקהילתית הישנה, שבה חי ואליו הרגיש שייך. התנועה הלאומית שצמחה והתגבשה בעיר, היוותה עבור האדם מוקד להזדהות חדש.

8. השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת ובחינוך

הדפוס - השינויים הגדולים בתחום המדע והטכנולוגיה היו אף הם גורם שסייע בצמיחתן ובגיבושן של התנועות הלאומיות במאה ה-19. השתכללות הדפוס במאה ה-19 סייעה בידי התנועות הלאומיות להפיץ את רעיונותיהן. באמצעות כרוזים שהודפסו בכמויות רבות והופצו בקרב מיליוני בני אדם, הצליחו התנועות הלאומיות לעורר אותם להזדהות ולפעילות שתביא להשגת מטרותיהן.

התחבורה - המצאת הרכבת ומאוחר יותר המכונית סייעו בידי התנועות הלאומיות להפיץ את רעיונותיהן לאזורים מרוחקים ומבודדים, אם באמצעות מנשרים ואם על ידי מנהיגי התנועות עצמם, שהגיעו לאזורים הנידחים והשמיעו את דבריהם.

מערכת החינוך - הקמת מערכת חינוך רחבה הפכה את החינוך בבית הספר היסודי לנחלת רבים. מערכת החינוך שהלכה והתפתחה גם למוסדות להשכלה גבוהה הרחיבה את מעגל האנשים המשכילים ויודעי קרוא וכתוב. עובדה זו הביאה להעמקת מעורבותם של בני אדם רבים בחיים הפוליטיים והחברתיים. אלו נחשפו לרעיונות תנועת ההשכלה שהזינו את התנועות הלאומיות, כמו כן נחשפו לרעיונותיהן של התנועות הלאומיות ולקחו חלק משמעותי במאבקן למען עצמאות.

הגורמים לצמיחתן ולהתגבשותן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

רעיונות ההשכלה	השפעת המהפכה	כיבושי נפוליון	תהליכי	השפעת התנועה
פיתוח רעיונות: ריבונות העם, זכויות האדם כבסיס ללאומיות. האדם במרכז העולם. בני אדם נולדו שווים ובעלי "זכויות טבעיות".	הצרפתית המהפכנים דרשו את חופש הביטוי, קראו נגד סמכויות הכנסייה ונגד זכויות היתר של האצולה. המהפכה הוכיחה שיש ממש בשאיפה להגדרה עצמית הלאומית של העמים	כיבושי נפוליון עוררו בקרב הלאומים הכבושים רגשות לאומיים ורצון לטפח זהות ייחודית המבוססת על שפה, תרבות, היסטוריה משותפת ומוצא	תהליכי המודרניזציה השינויים בתחום המדע והטכנולוגיה סייעו בהפצת רעיונות התנועות הלאומיות	הרומנטית טיפוח מרכזיות הרגש והדמיון. טיפוח הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום, בייחוד לימי קדם, בהם חי האדם.

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. מנהיגי התנועות הלאומיות:

ההנהגה של התנועות הלאומיות במאה ה-19 אופיינה בדרך כלל במנהיגים פוליטיים, כריזמטיים, מנוסים ותכליתיים, לדוגמה אוטו פון ביסמרק ראש ממשלת פרוסיה שהוביל את איחודה של גרמניה, וקמילו קבור ראש ממשלת פיימונטה שהוביל לאיחודה של איטליה. מנהיגים אלו האמינו שיש בכוחם לשנות את הסדר החברתי פוליטי הקיים וגיבשו תכניות לשם כך על פי השקפת עולמם, תוך גיוס ההמונים.

2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות:

- מאפיין נוסף של התנועות הלאומיות הוא קיום פעילות למען גיבושו וליכודו של הלאום סביב יסודות וערכים משותפים, סביב סמלים, דגל, המנון וכדומה במטרה לטפח את התודעה הלאומית. לא אחת נאלצו מנהיגי התנועות הלאומיות להיאבק נגד כוחות בתוך ארצם שרצו לעכב את השגת יעדיהם, בעיקר כוחות המשטר הישן: המלוכה, האצולה, הצבא והכנסייה.
- מנהיגי התנועות הלאומיות השתמשו בדרכים שונות להשיג את יעדיהן הלאומיים, דיפלומטיה, הסכמים מדיניים, הסתייעות בבעלות ברית, מלחמה ומאבקים אלימים. צעדיהם תוכננו והותאמו להתפתחויות המדיניות השונות שחלו באירופה בתקופת פעילותן. התנועות בנו לעצמן ארגונים כלכליים, מדיניים וצבאיים למען השגת מטרותיהן.
- מאבקן של התנועות הלאומיות הושפע מעצם קיומן של אימפריות רב-לאומיות כגון האימפריה העות'מאנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית ועוד. וכן מקיומו של שלטון זר ויריבות בין מעצמות.

3. שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19

- **התגבשות התנועות הלאומיות** - שלב ראשון מאופיין בהתגבשותם ובפעילותם של מאות משכילים שהניחו את התשתית לצמיחתה של התנועה הלאומית. התנועה הלאומית מתמקדת ביצירת מודעות לאומית וגיבוש זהות לאומית בקרב בני הלאום, באמצעות גיבוש השפה, החייאת המסורת ומורשת העבר של בני הלאום, בעזרת אגדות, שירי עם, ריקוד מסורתי.
- **התפשטות התנועות הלאומיות** - שלב זה מאופיין בהתפשטות התנועה הלאומית, בגידול מספר חבריה, בפעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות על ידי חיזוק הגורמים המלכדים והמגבשים את בני הלאום והעצמתם באמצעות טיפוח הזהות הלאומית. כל זאת ביצירת תשתית כלכלית, כספית, לפעילותה של התנועה הלאומית, בעיקר בעזרת גיוס תרומות, בניית תשתית חינוכית לחיזוק התודעה הלאומית באמצעות הקמת בתי ספר, קיום טקסים לציון אירועים לאומיים בחיי האומה, הקמת אתרי תרבות להטמעת המורשת והתרבות של בני הלאום.

- **פעילות פוליטית** - שלב זה מאופיין בפעילות פוליטית, בליכוד בני הלאום למאבק למען השגת המטרה שהיא שחרור לאומי והשגת זכויות לאומיות. התנועות הלאומיות מקדמות את הרעיון הלאומי באמצעות מפגנים המוניים ענקיים שנועדו להפיץ ולקדם את הרעיונות הלאומיים, ואת השאיפה לשחרור לאומי מעול השלטון המקומי או השלטון הזר.

מהפכות "אביב העמים" הינן דוגמה לפעילות זו

מהפכות "אביב העמים" הן כינוי לסדרה של אירועי מחאה וניסיונות הפיכה שהתרחשו במדינות אירופה בשנים 1848-1849. מאבק של כוחות השינוי במשטר הישן. מהפכות אלו היו תולדה של אכזבות מהמשטרים הקיימים ומהמצב הכלכלי הקשה שפקד את מדינות אירופה. היו אלו מהפכות למען חירויות, ותביעות של קבוצות אתניות להגדרה עצמית. את המהפכות הנהיגו מהפכנים ליברלים נגד השמרנות שאפיינה את התקופה שלאחר ימי נפוליאון.

המהפכות היו לרוב מהפכות לאומיות, שמטרתן הייתה להשיג עצמאות מדינית, ומקצתן נשאו אופי פוליטי וחברתי. אזרחים רבים נטלו חלק במהפכות "אביב העמים". בתוך חודשים ספורים דוכאו רוב מהפכות "אביב העמים", אבל עקרונות החירות והשוויון, עקרונות שחרתו על דגלם לוחמי החירות במהפכות אלו, חיזקו את התנועות הלאומיות שהתעוררו באירופה במחצית השנייה של המאה ה-19, וביססו את הליברליזם. מהפכות "אביב העמים" ביטאו את עליית הכוח של האזרחים ואת מעורבותם בחיי המדינה.

- **מאבק צבאי ודיפלומטי** - שלב זה מאופיין גם במאבק צבאי נגד השלטון הזר בארץ המולדת של בני הלאום. מאבקים צבאיים הביאו בעקבותיהם לעתים הסכמים מדיניים, שבהם הובעה הכרה בעצמאותו של הלאום בארץ הולדתו.

4. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה

במאה ה-19

הגורמים המעכבים

אופי השלטון – במאה ה-19 ברוב המדינות באירופה שלטו אימפריות חזקות, שלא רצו לוותר על שלטונן.

כוחה של הכנסייה – הכנסייה חששה מפני אובדן כוחה, ועל כן התנגדה לאיחוד.

מידת הפיצול החברתי, הכלכלי והתרבותי – השלטון הסית את הפועלים, ועל כן הם התנגדו למהפכה הלאומית.

האצולה התנגדה בשל החשש שתפסיד את מעמדה ואת כוחה הכלכלי.

בגרמניה היו **הבדלים** בין הדרום לצפון מבחינה דתית. באיטליה לא הייתה שפה אחידה, והיו הבדלים בין הצפון המתועש לדרום החקלאי. **הפיצול** הזה עיכב את מימוש היעדים של התנועה הלאומית, מכיוון שהלאום לא היה מאוחד.

הגורמים המסייעים

אופי השלטון – במדינות שבהן היה השלטון נאור יותר, הוא איפשר פעולות של התנועות הלאומיות ואף שיתף איתן פעולה.

היקף המודרניזציה בתחומים השונים – כחלק מהמהפכה התעשייתית התחוללו שינויים רבים גם באמצעי התקשורת, באמצעי התחבורה ובחינוך, שקידמו את אירופה למודרניזציה. במחצית השנייה של המאה ה-19 הייתה כל אירופה מרושתת במסילות ברזל. התחבורה שימשה גורם מקשר בין חלקי טריטוריה שונים, והביאה להידוק הקשרים בין חלקי העם השונים ולהפצת רעיונות הלאומיות. בעקבות השינויים המדעיים והטכנולוגיים שהתבטאו בהתפתחות הדפוס, ובעקבות התפתחותה של מערכת החינוך שהביאה לגידול במספרם של יודעי קרוא וכתוב, נחשפו רבים לרעיונות התנועות הלאומיות. התנועות הלאומיות הפיצו את רעיונותיהם בכרוזים ובעיתונים שהודפסו בכמויות רבות, ובכך הצליחו לעורר את ההזדהות של האנשים עם המטרות הלאומיות, ולהגדיל את מעורבותם במאבק הלאומי להשגת העצמאות.

דפוסי הגשמה של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19

התנועה הלאומית האיטלקית

התנועה הלאומית האיטלקית היא דוגמה לתנועה לאומית שפעלה למען הגשמת הרעיונות הלאומיים שנפוצו באירופה במאה ה-19. שני ניסיונות לאחד את איטליה - ב-1830 וב"אביב העמים" ב-1848 - נכשלו. היו אלה ניסיונות "מלמטה", שהשתמשו ברעיונות אידאולוגיים וליברליים נוסח המהפכה הצרפתית כדי לאחד את האיטלקים כנגד המשטר הישן. לאחר הכישלונות הללו הבינו האיטלקים שעליהם לנסות לפעול באפיקים אחרים ופנו לפתרונות של כוח ושל פעולות למען גיבוש האומה.

מצב מדיני

איטליה הייתה מפוצלת לממלכות ולנסיכויות, שהיו תחת שלטון זר צרפתי ואוסטרי, ומדינת האפיפיור ברומא.

מטרת המאבק והכוחות שהניעו את המאבק לאיחוד איטליה

מטרת המאבק של התנועה הלאומית האיטלקית הייתה סילוק השלטון הזר, האוסטרי והצרפתי, לאחד את איטליה וליצור רפובליקה ליברלית.

ג'וזפה מאציני מאגודת הקרבוני (אגודה שביקשה לסלק את הכובשים הזרים מאיטליה). חזר בשנת 1831 מהגלות והקים את תנועת איטליה הצעירה, ששאפה לאחד את איטליה. מאציני שילב בין הלאומיות ובין ערכים הומניסטיים וליברליים. לצדו של מאציני פעלו הלוחם והמפקד הדגול, **ג'וזפה גריבלדי** (לוחם חירות איטלקי וגיבור לאומי בן המאה ה-19, ששאיפתו הגדולה הייתה ייסוד של מדינה לאומית ומאוחדת בחצי האי האיטלקי), וראש ממשלת פיימונטה-סרדיניה, קאמיל קאבור.

השלבים העיקריים

- בתחילת המאה ה-19 קמו באיטליה אגודות מהפכניות, שביקשו לשחרר את איטליה מהשלטון הזר, הצרפתי והאוסטרי. האגודה המפורסמת ביותר הייתה הקרבוני (הפחמים). אגודה זו ביקשה לסלק מאיטליה את הכובשים הזרים. רבים מחבריה נאסרו או גורשו מאיטליה.
- בשנת 1831 חזר מאציני, חבר אגודת הקרבוני, מהגלות לאיטליה והקים את תנועת איטליה הצעירה ששאפה לאחד את איטליה ולבנות רפובליקה בעלת חוקה ליברלית.
- בשנת 1848 פרצו התקוממויות בכל רחבי איטליה נגד המלכים והדוכסים ששלטו במדינה בחסות האוסטרים והצרפתים. המתקוממים בהנהגת מאציני וגריבלדי תבעו חופש וביקשו את סילוקו של השלטון הזר. ההתקוממויות הלאומיות דוכאו למעט בפיימונטה.
- במחצית השנייה של המאה ה-19 שאף מלך פיימונטה-סרדיניה (שבצפון איטליה), ויטוריו עמנואלה השני, לאיחודה של איטליה תחת הנהגתו. הוא נעזר בראש ממשלתו קאמיל קאבור. קאבור פעל לפיתוח הכלכלי והצבאי של ארצו ולצמצום כוחה של הכנסייה הקתולית.

- קאבור ניצל את כישוריו הדיפלומטיים וגייס את צרפת האויבת, בראשות הקיסר נפוליאון השלישי, למען מימוש רעיון איחוד איטליה. בין שתי המדינות נחתם הסכם שבמסגרתו נקבע כי צרפת תעזור לנסיכות פיימונטה לכבוש מידי אוסטריה את השטחים האיטלקיים שבהם היא שולטת ובתמורה תקבל צרפת את ניצה וסבויה.
- קאבור, עם כוחותיו המתנדבים של נפוליאון השלישי ועם המחותרת שהנהיג ג'וזפה גריבלדי, הצליחו לכבוש את השטחים האיטלקיים מידי האוסטרים ולגרשם. איטליה נהנתה מעוצמתה של פרוסיה, שהביסה את אוסטריה וסללה את הדרך לאיחודה.
- בשנת 1860 פרץ מרד עממי בסיציליה שבדרום, שבה שלטה ממלכת נאפולי. גריבלדי, שעמד בראש צבא של אלף מתנדבים, סייע למורדים וגירש את המלך, את שטחי איטליה בדרום מסר לשליטת ממלכת פיימונטה.
- בשנת 1861 הכריז על עצמו מלך פיימונטה-סרדיניה כעל מלך איטליה כולה. בשנת 1866 סופחה ונציה לאיטליה ובשנת 1870 צורפה גם רומא ונעשתה בירתה. כך הושלם איחוד איטליה.

נורמים מסייעים

- מנהיגות כריזמטית בדמותם של ג'וזפה גריבאלדי וג'וזפה מציני שנלחמו בדבקות למען איחודה של איטליה.
- צמיחתן של תנועות מהפכניות בעקבות המהפכה הצרפתית שעוררו את התודעה הלאומית באיטליה.
- כישוריו הדיפלומטיים של קאבור, ראש ממשלת פיימונטה, שגייס את צרפת למען מימוש רעיון איחוד איטליה.
- תבוסת אוסטריה על ידי גרמניה סללה את ניצחון פיימונטה על אוסטריה.

נורמים מעכבים / קשיים

- **מדינת האפיפיור** סירבה לוותר על עצמאותה. האפיפיור ראה את איחודה של איטליה כמהלך העלול לחזק מגמות ליברליות ודמוקרטיות שנחשבו אנטי-דתיות. כמו כן חשש האפיפיור כי האיחוד יגרום לתהליך של חילון ולירידת כוחה של הדת באיטליה.
- **אוסטריה** שאפה לשמור על השטחים הנרחבים שהיו תחת שליטתה באזור ונציה ובצפון-מזרח איטליה, ופעלה כדי להכשיל את ניסיונות האיחוד של איטליה בשנות ה-30 של המאה ה-19 ובימי אביב העמים של 1848.
- **צרפת** הייתה בעלת אינטרס למנוע את האיחוד גם בשל שאיפותיה הטריטוראליות בצפון-מערב איטליה וגם בשל האינטרסים שלה במדינת האפיפיור: איחוד איטליה היה עלול לפגוע במטרות אלה.
- **הפיצול הגדול של איטליה** לממלכות ולנסיכויות שיצר פיצול תרבותי לשוני, יצק אף הוא קושי במאבק התנועה הלאומית האיטלקית בהשגת יעדיה.

מפת איחוד איטליה

מצב מדיני

בתחילת המאה ה-19 הייתה גרמניה מחולקת ליותר מ-30 מדינות ונסיכויות שבכל אחת מהן היה שלטון עצמאי. פרוסיה ואוסטריה היו באותה תקופה אימפריות דוברות גרמנית שהתחרו ביניהן על ההשפעה באזור.

ההתעוררות הלאומית הגרמנית באה בעקבות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון, שביטאה התנגדות לכיבוש הצרפתי.

הכוח שהניע את המאבק לאיחוד גרמניה

הכוח המניע לאיחוד גרמניה הגיע "מלמעלה" מן השלטון. את האיחוד הוביל אוטו פון ביסמרק, קנצלר (ראש הממשלה) של פרוסיה, שהייתה הממלכה הגדולה והמתועשת במדינות גרמניה. ביסמרק האמין כי רק ניצחון בשדה הקרב הוא שיביא לאיחוד גרמניה, ומכאן המושג "דם וברזל", שמשמעותו עליונות צבאית ומאבק שיביאו לניצחון בשדה הקרב ולאיחוד גרמניה.

מטרת המאבק

מטרת ביסמרק, קנצלר פרוסיה, הייתה לאחד את המדינות ואת הנסיכויות הגרמניות לישות מדינית אחת, כלומר למדינה גרמנית אחת מאוחדת.

שלבים עיקריים

- בשנת 1844 יזמה פרוסיה איחוד תעריפי מכס בכל מדינות גרמניה, צעד שהביא להקמת איחוד כלכלי ביניהן בהנהגת פרוסיה. איחוד זה יצר זיקה בין המדינות על בסיס אינטרסים כלכליים.
- בשנת 1850 החליט מלך פרוסיה להקים פדרציה גרמנית, אולם אוסטריה התנגדה לכך ואף איימה במלחמה. התנגדות אוסטריה עוררה בפרוסיה את ההכרה ואת ההבנה כי הדרך היחידה לאיחוד מדינות גרמניה היא היערכות צבאית לקראת מלחמה עם אוסטריה.
- בשנת 1862 התמנה אוטו פון ביסמרק לקנצלר פרוסיה ושאף לאחד את גרמניה בכוח, בהנהגת ממלכת פרוסיה שבה שלט הקיסר וילהלם הראשון. ביסמרק בנה צבא חזק, ובראש קואליציה של מדינות צפון גרמניה פתח בשנת 1866 במלחמה נגד אוסטריה, שהתנגדה נחרצות לאיחוד גרמניה והביס אותה. כתוצאה מהמלחמה הורחבו משמעותית שטחי שלטונה של פרוסיה במדינות צפון גרמניה, ואז הקים ביסמרק את ברית מדינות צפון גרמניה, ודרש מהאוסטרים המושפלים להכיר בה ולכבדה.
- בשלב הבא סיפח ביסמרק לאיחוד את המדינות הקטנות של מרכז גרמניה. המדינות הגרמניות בדרום היו מסוכסכות עם מדינות הצפון ולא היו מעוניינות להצטרף לאיחוד. קושי נוסף נבע מכך שסיפוח מדינות הדרום עלול היה להתקבל בעין רעה אצל הצרפתים, שיראו בכך התעצמות מהירה מדי של פרוסיה ויצאו כנגדה.
- האיום שנוצר בעקבות התעצמותה של גרמניה והאיחוד לא נעלם מעיניו של נפוליאון השלישי. הוא דרש מביסמרק להעביר שטחים לידי הצרפתים כפיצוי על ההפרה של מאזן הכוחות לטובת פרוסיה. ביסמרק ניצל את ההזדמנות להציג את הדרישה כאיום על גרמניה ויצר איחוד כלל-גרמני כנגד האויב החדש -

צרפת. הצבא הגרמני כבש את צרפת עד פריז בשנת 1871. לגרמניה צורפו גם מדינות הדרום וביסמרק הקים את הקיסרות הגרמנית המאוחדת בראשותו. קיסר פרוסיה מונה לקיסר הראשון של גרמניה המאוחדת. כך מומשה הלאומיות הגרמנית בכוח הצבא הפרוסי "מלמעלה", כלומר ביוזמת השלטון הפרוסי.

גורמים מסייעים

- תמיכת המדינות הגרמניות, תחילה מדינות הצפון שהתאחדו כנגד אוסטריה, ולאחר מכן התלכדותן של מדינות הדרום נגד צרפת.
- קבלת תמיכתן של מדינות אירופה החזקות (צרפת, אנגליה, רוסיה ואיטליה) נגד אוסטריה.
- התרבות והלשון המשותפות למדינות הגרמניות הקלו על גיבוש זהות לאומית אחת.

גורמים מעכבים/קשיים

- בריטניה, צרפת ורוסיה חששו מפני גרמניה מאוחדת וחזקה שתעבי על שלטון.
- אוסטריה התחרתה עם פרוסיה על ההשפעה במדינות הגרמניות, לכן התנגדה נחרצות לאיחוד גרמניה.
- פיצול של גרמניה למספר גדול של מדינות ונסיכויות, פיצול שבא לידי ביטוי מבחינה פוליטית, חברתית, דתית. פיצול זה הקשה על האיחוד בין הצפון לדרום.

